

SZTANCS GÁBOR

A NEMZETISÉGEK ÖNRENDELKEZÉSÉNEK ELŐKÉSZÍTÉSÉVEL MEGBÍZOTT MINISZTER. A KÁROLYI-KORMÁNYZAT NEMZETISÉGI MINISZTERIUMA

Az első világháború harmadik évében, 1917-ben az antanthatalmak közép-európai hadicéljai közt a Habsburg-monarchia belső átalakításának, föderalizálásának célját fokozatosan a dunai térség radikális átrendezésének – a nemzeti kisállamok kialakítását szorgalmazó törekvéseknek – a nagyhatalmi mérlegelése, majd támogatása váltotta fel. Ausztria-Magyarország sorsát végérvényesen az a fordulat döntötte el, amely az Egyesült Államok politikáját Robert Lansing államtitkár és Woodrow Wilson elnök 1918. júniusi állásfoglalása alapján – a francia és a brit álláspontot követve – a Monarchia felszámolását megkerülhetetlennek tartotta a világháború eredményes befejezése és a tartós béke megteremtése érdekében.¹

Az egyetemes békevágyat a kor legdivatosabb ideológiája, a Woodrow Wilson amerikai elnök nevéből képzett wilsonizmus és a gondolatkört a világ számára jelképező 14 pont testesítette meg. Mindenki mást tartott fontosnak a wilsoni programból. A Monarchia szlávjai a nemzeti önrendelkezés és az önálló állami lét jelszavát skandálták, a központi hatalmaknak a titkos diplomácia eltörlését, a népek szövetségét és a győzelem nélküli békét látszott ígérni.

A wilsoni pacifizmus voltaképpen a liberalizmus kiteljesedése lett volna. Az Osztrák–Magyar Monarchia két felében a nemzetiségi különválasztási törekvések felerősödése jelezte a régi világ végének közeledtét. A belső – kulturális autonómiákra épülő vagy föderációs, illetve konföderációs – megoldási lehetőségek esélyét nemcsak az érintett birodalmak belső etnikai-nemzetiségi viszályai csökkentették, de maguk a győztesek sem kívánták a megegyezéses békét.

Tény, hogy Wilson 1918 januárjában inkább csak a világháború utáni világrend általános elveit, nem pedig az amerikai békecélokat, még kevésbé a tételes határvál-

¹ Az amerikai álláspont módosulásának okairól és jelentőségéről, valamint T. G. Masaryknak, a külügyi Csehszlovák Nemzeti Tanács elnökének 1918. tavaszi washingtoni tárgyalásairól és azok összefüggéseiről ld. részletesen KOVTUN, Jiří: *Masarykův triumf. Příběh konce velké války*. Praha, Odeon, 1991. 342–367. – ÁDÁM Magda: Egy amerikai terv Közép-Európáról, 1918. *História*, 1987/4. 16–20. – A csehszlovák emigráns Nemzeti Tanács és kormány nagyhatalmi támogatottságának összefüggéseiről ld. SZARKA László: Egy XX. századi államalapító emlékiratai. In: T. G. Masaryk: *A világforradalom 1914–1918*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1990. 429–465.

tozásokat kívánta meghirdetni beszédében. Wilson 1918 tavaszáig reménykedett abban, hogy a dunai térségben sikerül olyan föderációs megoldást kialakítani, amely az itt élő nemzetek autonómiáját képes lesz egybehangolni a regionális együttműködés multinacionális kereteinek fenntartásával.²

A wilsonizmus azzal együtt, hogy a nemzeti önrendelkezés ideálisan elképzelt demokratikus világrendjét vizionálta, az utolsó háborús évek és a békekonferencia gyakorlatában a radikalizálódott nemzet- és államépítő nacionalizmusok területi igényeit erősítette fel. A wilsonizmus lényegi elemeként kezelt nemzeti önrendelkezési elv a valóságban inkább csak a békecélok indoklását, legitimálását szolgálta. Alkalmazásának mérlegét Bibó István a következőképp vonta meg az 1918–1920-ban kialakult nemzetállami Közép-Európára vonatkozóan: „Az új rendezés tehát *saját alapelveihez viszonyítva* lényegesen diszharmonikusabb volt, mint a régi monarchikus-feudális legitimitás rendszere a maga virágkorában. Ezért töltötték ki a két világháború közötti időszakot az önrendelkezési jog helyes vagy helytelen alkalmazása körüli végláthatatlan rekriminációk s a minden változtatást elutasító status quo hatalmak és az örökös dinamizmust hirdető határrevíziós hatalmak terméketlen vitái. Az e problémákból származó indulatok feszítőereje lényeges tényező volt azoknak a hisztérikus mozgalmaknak a létrejövetelében, melyek többek között Hitlert hatalomra juttatták, aki először úgy lépett fel, mint az önrendelkezési elv elmaradt alkalmazásának számonkérője, utóbb pedig, mint mindennemű önrendelkezési jog sírásója.”³

Bibó István még érdekesebben fogalmazza meg az önrendelkezés fogalmi kereteit, hiszen ez a fogalom pontosan soha nem került megfogalmazásra a „győztesek” részéről. Így a győztes és vesztes fél egyaránt saját helyzetéből kiindulva értelmezte azt és töltötte meg politikai gyakorlattal. „Az önrendelkezés lényegében az embercsoportoknak nemzetekké alakulására, nemzetállam alakítására irányuló jogát mondja ki, ezzel kapcsolatos igényeit és követeléseit szítja fel, amivel indítást és tápot ad a nacionalizmus haladást gátló, agresszív, elnyomó és háborúkeltő ideológiája számára [...]”⁴

Jászi Oszkár 1918 nyarán a „feudalista Európával” szemben „pánamerikanizmust” hirdetett Wilson szellemében: „Minél szélesebb körű gazdasági forgalom és szellemi

² UNTERBERGER, Betty Miller: Self-Determination - The wilsonian response: principles and practice. Encyclopedia of the American Foreign Relations. <http://www.americanforeignrelations.com/O-W/Self-Determination-The-wilsonian-response-principles-and-practice.html#ixzz4tQhBQcsC>

³ BIBÓ István: A nemzetközi államközösség és bénultságának orvosságai. Önrendelkezés, nagyhatalmi egyetértés, politikai döntőbíráskodás. In: Uő.: *Válogatott művek*. IV. kötet. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986. 330–333.

⁴ Uo.

érintkezés, minél teljesebb kölcsönös megértés és érdekszolidaritás; annál inkább megéri Pán-Amerika eszméje.” Wilson népszövetségi koncepciója mellé Jászi a Dunai Egyesült Államok gondolatát helyezte. Olyan szövetségi birodalom megteremtésében látta 1918 tavaszán a kiutat, amely hasonlított volna az Egyesült Államokra. Ez a Kossuthig visszanyúló, az adott helyzetben azonban teljességgel irreális elképzelés, amint azt Hatos Pál meggyőzően kifejti, a Német- és Oroszország közti kisnemzeti térben olyan lehetőségeket biztosíthatott volna, mint Amerika esetében, például a szabadkereskedelem érvényesülését, a béke helyreállítását, a nemzetek egyenjogúságát.⁵

Majd jött a csalódás. Hatos Pál szavaival szólva, „az igazság fanatizmusa nem győzte le az előítéletek fanatizmusát”.⁶ 1918 őszén a tömegek békevágya mögött ott parázslott a bosszú érzése. A gond abból eredt, hogy a nacionalizmust elsősorban érzelmi ügyként fogták fel. Ezért tévedtek Kossuthtól kezdve Tiszáig és Jásziig a legkülönbözőbb árnyalatú magyar liberálisok, akik azt hitték, hogy a polgárosodás sikere és az industrializmus, valamint a Kárpát-medence népességének gazdasági egymásrautaltsága bármilyen konstrukcióban erősebb lehet a nemzetiségek kifelé tartó erejénél és az önálló állami lét igényével szemben.

1. A KÁROLYI-KORMÁNY FELFOGÁSA A NEMZETEK ÖNRENDELKEZÉSÉRŐL

A Károlyi-kormány a Monarchia világháborús veresége nyomán létrejött, de nemzetközi jogilag el nem ismert, katonailag és külpolitikailag kiszolgáltatott helyzetben lévő, független Magyarországot próbálta meg elfogadtatni a győztes nagyhatalmakkal és a szomszédokkal.

A soknemzetiségű Magyarország nem magyar többségű régióit a régi és új szomszéd államok a háború alatti titkos megállapodások, ígérek alapján immár a magukénak tartották. 1919. január elejéig Jászi irányította a magyar külpolitikát. Tisztában volt azzal, hogy az antant a szövetséges csehszlovák, jugoszláv, román nemzeteket támogatja. A *Magyar kálvária – magyar föltámadás* című visszaemlékezésében a Károlyi-kormány kül- és nemzetiségpolitikai vesszőfutását vizsgálva a nemzetiségekkel szembeni magyar kudarcról így írt: „A magyar közvélemény egy tekintélyes része azt várta, hogy a Jászi-féle nemzetiségi politika meg fogja oldani a háború által

⁵ JÁSZI Oszkár: A Monarchia jövője, a dualizmus bukása és a Dunai Egyesült Államok. Budapest, Új Magyarország Rt., 1918. – Vö. HATOS Pál: Hogyan lett vége? Az összeomlás és forradalom Magyarországon 1918 őszén. *Kommentár*, 2017/ 5–6. 11–33. (A továbbiakban: HATOS, 2017.)

⁶ HATOS, 2017. 17.

végletekig elmérgesedett nemzetiségi problémákat is. Én magam ezt az illúziót sosem osztottam.”⁷ Ugyanakkor ez a Jászitól idézett „önigazoló” szöveg teljesen ellentétben áll a Jászival, aki az 1918. október 31-én megalakult Károlyi-kormányban „a Magyarországon élő nemzetek önrendelkezésének előkészítésével megbízott” miniszter lett. A Jászi-életműhöz kapcsolódóan a szakirodalom kiemeli, hogy ő a tényleges területi integritásról „hamar” lemondott, és csak a gazdasági kapcsolatok fenntartására, illetve (a békekonferenciáig) a területi egység megőrzésére törekedett. Provizorikus, úgynevezett „keleti Svájcot”, azaz szövetségi állammá átalakított Magyarországot akart, ahol pedig erre nem volt mód, ott a plebiszcitumokkal megvalósítandó önrendelkezést tekintette kívánatosnak. Jászi maga ezt utólag így fogalmazta meg: „egy percig sem hittem abban, hogy területi integritást a szó geográfiai értelmében meg fogjuk tudni védelmezni: viszont meg voltunk róla győződve hogy a magyar pacifista és antimilitarista kormánnyal és elsősorban Károlyival szemben [...] messzemenő jó indulatot fognak tanúsítani, alkalmazni fogják a plebiszcitumnak általunk annyiszor hangsúlyozott elvét, s ha veszteni fogunk is területeket, sikerülni fog lojális és liberális kereskedelmi szerződésekkel a lekapcsolt részek zavartalan forgalmát az anyaországgal biztosítani [...]”⁸

Jórészt valóban ez a forgatókönyv dominált. Ha viszont jobban megnézzük ezt a békekonferencia megnyitásáig terjedő harmadfél hónapos időszakot, illetve a Jászi körüli személyek visszaemlékezéseit és munkáikat, akkor egy teljesen más Jászi rajzolódik ki. Egy olyan miniszter képe, aki a területi integritásról a békekonferencia előtt semmilyen körülmények között sem kívánt lemondani, és a „nemzetiségi önrendelkezés” alatt egy a magyar kormány által biztosított, ám az önálló erdélyi román, felvidéki szlovák vagy rutén állami léttel nem azonos alternatívát kívánt felajánlani. Domokos László – ha lehet mondani, Jászi jobb keze – a következőképpen foglalta össze a minisztérium által megfogalmazott „korlátozott nemzetiségi önrendelkezést”: „Az a politika irány, amely a forradalom utáni Magyarország vezetésére vállalkozott, már évtizedek óta nyíltan hangoztatta, hogy a magyar állam területén élő idegen ajkú nemzeteket teljes joggal megilleti nyelvük és autonóm igazgatás iránti igényük elismerése. Nem Wilson találta ki a népek önrendelkezési jogát [...]”⁹ Tehát a nemzetiségeket a kulturális, gazdasági, nyelvi és a területi autonómia illeti meg, ám mindez a történelmi Magyarország keretein belül. Supka Géza öt évvel később írt visszaemlékezése is hasonló felfogáson nyugszik. „Mert micsoda szerény, aggodal-

⁷ JÁSZI Oszkár: *Magyar kálvária – magyar föltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai*. Budapest, Magyar Hírlap Könyvek, 1989. 70. (A továbbiakban: JÁSZI, 1989.)

⁸ Uo. 184.

⁹ DOMOKOS László: *Kis káté a Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési jogáról*. Budapest, Lantos, 1919. 25. (A továbbiakban: DOMOKOS, 1919.)

masan átgondolt, minden tisztesen hazafias szempontot méltányoló program a miénk, amely jó, becsületes, anyanyelven működő közigazgatást és közoktatást, egyházat és kultúrát követel a nemzetiségi tömegek számára a történelmi magyar állam integritásának csorbíthatatlan fenntartásával és az igazi magyar kultúra természetes hegemóniájának megszilárdításával.”¹⁰

Maga Jászi is ezt az elképzelést vallotta. A kulturális autonómia kereteit átlépve, imígyen meghaladva 1912-es minimális programját, hol a kevert nemzetiségi területekre (Erdély), hol a kompakt, viszonylag jól megrajzolható nyelvhatárral rendelkező területekre (Felvidék, Kárpátalja) gondolt ki, tervezett meg és ajánlott fel egyre nagyobb jogokat felkínáló területi autonómiát. Károlyi Mihállyal 1918 októbere előtt közösen folytatott puhatolózó tárgyalásaik a nemzetiségi vezetőkkel szintén e talajon álltak. A Nemzetiségi Minisztérium *Kis kátéja* is megfogalmazta, hogy a Károlyi-kormányzat mit értett a magyarországi nemzetiségek önrendelkezésén. „Miről van szó? Arról, hogy tótok, románok, rutének és szerbek maguk igazgassák azoknak a területeknek közigazgatási berendezését, amelyet eddig is ők laktak. A magyar népkormány önként ajánlja fel e nemzetek javára a legteljesebb autonómiát. Válasszák meg ők maguk előjáróikat. Ők határozzanak a fölött, hogy iskoláikban milyen nyelven akarnak tanítani, hogy jövedelmeikből mennyit kívánnak igazgatásra, kultúrára, politizálásra fordítani. Nem mi adjuk nekik a hazai területet s ők nem rabolják azt el [...]. A jogot, hogy a magyar államterületen élő összes nemzetek háborítatlanul és szabadon igazgathassák saját politikai és gazdasági szervezeteiket, nevezzük a Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési jogának.”¹¹

Ugyanakkor, megtapasztalva a román, szlovák elutasítást, maga Jászi is jól tudta, hogy a felkínált svájci típusú nemzetiségi kantonizáció megvalósítására minimális az esély. Hiába gondolta utóbb emlékiratában Károlyi Mihály, hogy a Jászi által elképzelt „keleti Svájc”, a nemzetiségi autonómiák konföderációs Magyarországa lett volna az egyedüli megoldás.¹² Ezt a Jászi-doktrínát Domokos is igazolja művében.

Maga Jászi 1918. őszi miniszteri programját következőképpen formulázta meg: „Azt ajánlanám, hogy mai vármegyei keretek mellőzésével járásokat, vagy még kisebb egységeket véve alapul, lehetőleg kompakt és lehetőleg homogén nemzeti blokkokat létesítsünk, amelyek svájci minta szerint képezzék ki a maguk szerveit és ezeket a szerveket egy nagyobb egységbe foglaljuk mindazokra az ügyekre nézve, amelyeket közös egyetértéssel döntünk el. Ott, ahol jelentékeny nemzeti minor-

¹⁰ SUPKA Géza: Sibylla könyvei. In: BÚZA Barna – DÉNES Lajos – FÉNYES László – NAGY Vince – RUPERT Rezső – SUPKA Géza – SZÁSZ Zoltán – VÁMBÉRY Ruzssem: *Öt év múltán. A Károlyi-korszak előzményei és céljai*. Budapest, k. n., 1923. 135–180., 146.

¹¹ DOMOKOS, 1919. 25.

¹² KÁROLYI Mihály: *Egy egész világ ellen*. Wien, Bécsi Magyar Kiadó, 1923. 383.

tások fognak képződni a homogén telepterületen belül: nem marad más hátra, mint hogy kölcsönösen garantálni fogjuk ezeknek a minorításoknak védelmét. [...] Ez a provizórikus megoldási tervzet, amely Erdélynek a békekötésig való igazgatását lett volna hivatva biztosítani, [...] de ez az alapja [a] további közigazgatási átalakításnak is.”¹³ E gondolatok tükröződnek vissza a rutén, a szlovák és a német nemzetiségi néptörvényekben, amelyeknek alapját ez az idea, a békekonferencia döntéséig terjedő provizórikus belső megállapodás képezte. A néptörvények közül azonban egyedül a ruszka-krajnai autonómia lépett rövid időre a megvalósulás útjára.

A békekonferenciára készülve, a pacifizmus alapelveire hivatkozva, tárgyalásokat szorgalmaztak a fegyveres konfliktus helyett.¹⁴ Jászi elismeri, hogy ő és Károlyi vakon hittek az antant közvéleményének demokratizmusában és pacifizmusában, és mindenekelőtt Wilson nemzetek fölötti politikájában.¹⁵

A dualista Monarchiát szétfeszítő és napok alatt belülről is felrobbantó olasz, csehszlovák, lengyel, délszláv, nagyromán függetlenségi megnyilatkozások az általanossá lett nacionalista lelkesedés a dualizmus vezető nemzetei ellen pozicionálta az új nemzetállamok törekvéseit. Bécsben és Budapesten október 29–30-án, egymással versenyezve felmondták a dualista államformát. A magyarországi forradalom így az utolsó volt a sorban: Bécs, Prága, Zágráb és Ljubljana forradalma után következett. Tisza október 28-án keserűen írta egy hívének, hogy a wilsoni javaslatok elfogadásával, semmilyen más alternatívát nem látva, pár napos külügyministersége idején „az országot Andrásyék [...] felelőségérzet teljes hiányával beledobták a káoszba.”¹⁶ Jászi már az Astoriában a diadal napján is azt mondta feleségének: „Legfeljebb két hónapot adok az egésznek.”¹⁷ Pesszimizmusa indokolt volt. Hiába sikerült szinte maradéktalanul törvénybe foglalni nagy ívű elképzeléseit az ország föderális átalakítására, a folyton fogyatkozó Magyarország 1919 márciusára legalábbis papíron jobban hasonlított egy szövetségi államra, mint egy központosított nemzetállamra. A kiszemelt partnerek kíméletlen nyersséggel nyilvánították ki, hogy nem akarnak a „keleti Svájcban” élni, hanem olyan nemzetállamban, ahol ők és csak ők az urak.

¹³ DOMOKOS, 1919. 26.

¹⁴ A Károlyi-kormány pacifizmusának jellegéről, okairól, támogatottságáról ld. SZARKA László: *A multiethnikus nemzetállam. Kísérletek, kudarcok és kompromisszumok Csehszlovákia nemzeti-ségi politikájában, 1918–1992*. Pozsony, Kalligram, 2016. 65.

¹⁵ JÁSZI, 1989. 70–71.

¹⁶ Tisza István Réz Mihálynak, 1918. október 28-án. Idézi VERMES Gábor: *Tisza István*. Budapest, Osiris, 2001. 474.

¹⁷ HATOS Pál: *Az elátkozott köztársaság*. Budapest, Jaffa, 2018. 146.

2. A „MAGYARORSZÁGON ÉLŐ NEMZETISÉGEK ÖNRENDELKEZÉSÉNEK ELŐKÉSZÍTÉSÉVEL MEGBÍZOTT MINISZTÉRIUM” FELÉPÍTÉSE ÉS SZERKEZETE

Az őszirózsás forradalommal hatalomra került Károlyi-kormányban Jászi Oszkár az 1918. november 2-i minisztertanács határozata alapján kezdte el szervezni minisztériumát. A miniszter, illetve a hivatala átvette a Miniszterelnökség ügyköréből a Magyarországon élő nemzetiségek ügyeinek intézését. Az iratanyag megélnkült a nemzetiségi mozgalmakkal, a nemzetiségi vezetőkkel folytatott tárgyalásokkal és a tárgyalások előkészítésével, a nemzetiségi vidékekről érkezett helyzetjelentésekkel, a szomszéd államok hadseregének előnyomulásáról tett jelentésekkel, a nemzetiségi kérdés megoldására vonatkozó különböző javaslatokkal, a nemzetiségi önrendelkezési jogának megvalósítását célzó törvények előkészítésével kapcsolatosan. A miniszter (illetve hivatala) a Miniszterelnökséggel szorosán együttműködve fejtette ki tevékenységét. Az 1919. január 18-án alakult Berinkey-kormány nem töltötte be ezt a miniszteri állást, maga Berinkey látta el a teendőket, és ezzel a nemzetiségi minisztérium hivatala a miniszterelnökség részévé vált.

Az iratok között fennmaradt egy „Memorandum”, amely a minisztérium megszerzéséről, személyzeti szükségleteiről és ügybeosztásáról tartalmaz érdemi információt: ennek a szervező munkának volt az egyik útmutatója. Az iratot az 1919. évi iratok közé sorolták, amely azt jelzi, hogy a későbbiekben is többször erre az „alapító okmányra” támaszkodtak a tárca ügyrendjének, személyi változtatásainak kérdéseiben.

A „memorandumot” készítő Felszeghy Béla irányítása alatt álló Elnöki, illetve a tényleges munkát végző Előkészítő Osztály a korabeli magyar minisztériumok szerkezeti mintájához képest meglehetősen embrionális jellegű volt. A minisztérium három osztályra és egy osztályon kívüli egységre épült. Az osztályok ügyei a miniszter felülvizsgálata alá tartoztak, persze voltak kivételek, mert az egyes ügyek kiadására az egyes osztályok vezetői is kaphattak felhatalmazást. Az Elnöki Osztály alá tartoztak az elnöki ügyek (a miniszter közvetlen utasításai), a személyi ügyek, a nemzetiségpolitikai szempontból a miniszter véleményezésére átengedett egyéb személyi ügyek (főispáni és egyéb kinevezések a nemzetiségi vidékeken). Az Elnöki Osztály kevés számú irata között egyetlen irat sem akad, amely a nemzetiségi vidékekre való kormánybiztosi, népbiztosi, főispáni vagy egyéb fontosabb kinevezések előkészítésébe, a döntéshozatal mechanizmusába engedne betekintést. Az ilyen irányú kérelmek az ügyiratok felzetén található lakonikus „időközben megtörtént” formulával intézik el ezt a kérdéskört.

Ennek az osztálynak a feladatai közé tartozott a miniszteri fogadások előkészítése,¹⁸ a fogadások rendjén felmerült anyagok és felvetett eszmék további feldolgozásra való kiadása. De ide tartozott a minisztertanácsi hozzájárulást igénylő ügyek előkészítése, illetve a minisztertanácsi tervezetek eljuttatása a miniszterhez. Ez az osztály végezte a minisztériumi munka anyagának célszerű beosztását és felügyelte az irodát, az irattárat és általában a kezelőszemélyzetet. Az elnöki osztály vezetője Felszeghy Béla, a miniszterségtől berendelt miniszteri titkár volt. Mellette két-három miniszteriális fiatalabb tisztviselő volt, valamint két gyors- és gépíró és egy nyilvántartó személy.

Az Előkészítő Osztály szakcsoportokra oszlott, öt ügyosztályra. Az elsőnek a törvényelőkészítés, illetve a kormányrendeletekben szabályozást igénylő ügyek előkészítése, azok nyilvántartása volt a feladata. Ennek a vezetését Somló Bódogra kívánta bízni Jászi, hogy közösen végezzék annak feladatait.¹⁹ A további ügyosztályok pedig Magyarország nagyobb földrajzi egységei szerint tagolódtak: erdélyi, felvidéki, délvidéki ügyosztályok. Az erdélyi ügyek közé tartoztak a magyarországi németiség, a szászság, a románság ügyei. Ennek irányítója Jekel Péter miniszteri tanácsos, aki ezen ügyeket ismerő miniszteriális tisztviselőkkel dolgozott együtt.²⁰ Az erdélyi románság, valamint az alapítványai ügyeit Pokoly Lajos belügyminiszteri osztálytanácsosra bízták.²¹ A Felvidék ügyeivel (a szlovákság és ruténság) Szabó Oreszt belügyminiszteri osztálytanácsost és Marsovszky Ivor miniszterelnökségi miniszteri tanácsost bízták meg.²² A délvidéki ügyeket és a délszláv ügyeket Barakovich László, Uzetty Ferenc és csekély részben Braun Róbert vitte. Végül a vegyes ügyosztály főként statisztikai ügyekkel, térképkészítéssel foglalkozott. Ennek ügyviteléhez egy statisztikust az Országos Statisztikai Hivatalból, s egy miniszteri tisztviselőt

¹⁸ Ezt a funkciót minden bizonnyal maga Felszeghy látta el, bár Csécsy Imre, Jászi magántitkára is tetemes részt vállalt a miniszteri fogadások, tárgyalások előkészítésében.

¹⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), Miniszterelnökség, (a továbbiakban: ME), fond K40, a Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott tárca nélküli miniszter (a továbbiakban: K40), 1918-IX-365. – Somló Bódog (1873–1920), jogász, egyetemi tanár. Csak november első heteiben szerepel névjegye a minisztérium ügyiratain; egyebek közt valószínűleg az ő kézírásában maradt fenn az egyetlen hivatalosnak tekinthető magyarországi kantontervezet is. Később a Kolozsvárott székelő Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács-csal való kapcsolatok felelőse. Erről és november végi rezignációjának okairól ld. KERTÉSZ Jenő: A tíz év előtti Erdély napjai. *Korunk*, 1929/2. 171–179.

²⁰ Jekel erdélyi szakcsoportjának előadói Domokos László és Veress Endre főgimnáziumi igazgató lettek.

²¹ Pokoly Lajos neve nem szerepel a minisztérium alkalmazottainak másik névsorában: MNL OL, K 40, 1918-I-437.

²² A felvidéki ügyekben Domokos László és Podhradszky György dolgozták fel a beadványokat, a rutén tárgyu ügyiratokkal pedig Sztripszky Hiador foglalkozott.

a vallás- és közoktatásügyi minisztériumból kívántak bevonni.²³ Az egész II. osztály vezetője (egyes adminisztratív ügyek kiadási jogával megbízva) Jekel Péter miniszteri tanácsos, osztálytitkár pedig Domokos pénzügyi titkár volt.²⁴ A minisztérium harmadik egysége – az osztályokon kívüli osztály – a miniszter magántitkára, Csécsy Imre osztálya volt. Kizárólag a miniszter magánlevelezésével és egyéb, a miniszter által rábízott ügyekkel foglalkozott.

A „Nemzetiségi minisztérium” hivatalsszervezete és az iratok többsége is 18 önálló egységbe lett besorolva. A hivatalsszervezet a következőképpen épült fel:

- I. Személyi ügyek
- II. Katonai ügyek
- III. Segélyezési ügyek
- IV. Kormánybiztosokra vonatkozó ügyek
- V. Élelmezési ügyek
- VI. Cseh nemzetiségi ügyek
- VII. Tót nemzetiségi ügyek
- VIII. Szerb nemzetiségi ügyek
- IX. Román nemzetiségi ügyek
- X. Rutén nemzetiségi ügyek
- XI. Szlovén nemzetiségi ügyek
- XII. Vend nemzetiségi ügyek
- XIII. Német nemzetiségi ügyek
- XIV. Sajtó ügyek
- XV. Minisztertanácsai előterjesztések és kivonatok
- XVI. Horvát nemzetiségi ügyek²⁵
- XVII. Üdvözlő feliratok²⁶
- XVIII. Vegyes ügyek²⁷

Maradtak fent iratok arra nézve, hogy a minisztérium tisztviselői és alkalmazottai a rendkívüli viszonyok között nem tudják feladataikat ellátni a megszabott hivatali idő alatt, ezért legtöbbször a délutáni vagy esti órákban volt kénytelen azokat befel-

²³ Szekeres János mellett Braun Róbert, Novák Jenő neve szerepel az ehhez a szakcsoporthoz tartozó aktákon. Kovács Alajos pedig az aradi magyar–román tárgyalásokon szerepelt.

²⁴ Jekel Péter és Domokos László hatalmas munkabírása fogta össze az előkészítő osztály 1918. november–decemberében végzett hatalmas adminisztrációját. Domokos emellett a tárca álláspontját összegző könyvecskét, a *Kis káté a Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési jogáról* című kiadványt is megírta.

²⁵ Eredetileg: üdvözlő feliratok. Tollal áthúzva és javítva.

²⁶ Eredetileg: vegyes ügyek. Tollal áthúzva és javítva.

²⁷ Kézírtos kiegészítés.

jezni.²⁸ Ennek okán rendkívüli juttatást érdemeltek, hiszen „a nemzetiségi ügyekkel való jártasság csakis alapos szaktanulmány folytán érhető el, amelynek már a megszerzése is értékelendő, továbbá, hogy az országban mindenütt jelentkező nemzeti-ségi kérdések elintézése nagy munkásságot ró a minisztériumra: nem lenne igazságos dolog elzárkózni az elől, hogy a beosztott tisztviselők és egyéb alkalmazottak a teljesített rendkívüli munkálataikért megfelelő méltányos munkadíjban részesülhessenek”.²⁹

A minisztérium megszervezésénél 1918 őszén az alábbi személyek nyertek beosztást és fejtettek ki rendkívüli munkásságot:

Dr. Jekel Péter miniszteri tanácsos	1918. nov. 1-től
Dr. Felszeghy Béla miniszteri titkár	1918. nov. 1-től
Dr. Domokos László pénzügyi titkár	1918. nov. 1-től
Dr. Barakovich László min. s. fogalm.	1918. nov. 15-től
Dr. Novák Jenő min. segédfogalmazó	1918. nov. 15-től
Uzetty Ferenc főgimnáziumi tanár	1918. nov. 15-től
dr. Stripszky Hiaor nemzeti múzeumi őr	1918. nov. 15-től
dr. Braun Róbert székesfővárosi főkönyvtáros	1918. nov. 1-től
dr. Veres Endre főgimnáziumi igazgató	1918. nov. 15-től
dr. Szekeres János miniszteri fogalmazó	1918. nov. 1-től
Hajdú József irodatiszt	1918. nov. 1-től
Kampits Antal irodai segéd-tiszt	1918. nov. 15-től
Csáki Károly irodaszolga	1918. nov. 1-től
Peremenszki Pál napibéres irodaszolga	1918. nov. 1-től

A szóban levő munkadíjatalány mérvét az alábbi módon állapították meg:

- V. fiz. osztályba tartozó tisztviselő havi 500 korona
- VI. fiz. osztályba tartozó tisztviselő havi 500 korona
- VII. fiz. osztályba tartozó tisztviselő havi 500 korona
- VIII. fiz. osztályba tartozó tisztviselő havi 400 korona
- IX. fiz. osztályba tartozó tisztviselő havi 400 korona

²⁸ A minisztérium pénzügyi tervezetének alapvetését jelentő belső feljegyzés tárgymegjelölése: „A Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott miniszter mellé beosztott személyzet javadalmazásainak, valamint az egyéb hivatali szükségletekre felmerült költségeknek a házi pénztárnál leendő folyósítása tárgyában.” A tervezetet kiadás előtt a pénzügyminisztériumi számvevőség központi csoportja fel- és ellenjegyezte.

²⁹ A Nemzetiségi Minisztérium személyzetének a rendkívüli munkaidőben teljesítendő szolgálataiért járó havi rendkívüli munkaátalány folyósítása. MNL OL, K 40, 1918-I-437.

- X. fiz. osztályba tartozó tisztviselő havi 300 korona
- XI. fiz. osztályba tartozó tisztviselő havi 300 korona

A tervezet ezt követően a Magyar Központi Állampénztárhoz intézett átirat és a Kazár Adolf miniszterelnökségi segédhivatali főigazgatóhoz címzett értesítés fogalmazványával folytatódik. A házi pénztárba folyósított összegről a bejegyzés a tárcanaplóban és a miniszterelnökségi főkönyvben (a 190. lap 1. sz. tétele alatt) egyaránt szerepelt. Ez alapján az alábbi „rendkívüli juttatást” kapták az előbb felsorolt személyek. „Dr. Jekel Péter miniszteri tanácsosnak 500 korona, Dr. Felszeghy Béla miniszteri titkárnak 500 korona, Dr. Domokos László pénzügyi titkárnak 400 korona, Dr. Barakovich László miniszteri segédfogalmazónak 300 korona, dr. Novák Jenő fizetés nélküli miniszteri segédfogalmazónak 300 korona, Uzetty Ferenc VII. fizetési osztályba osztott budapesti állami főgimnáziumi tanárnak havi 500 korona, Dr. Sztripszky Hádor nemzeti múzeumi őrnök /VIII. fizetési osztály/ 400 korona, Dr. Braun Róbert székesfővárosi főkönyvtáros úrnak 500 korona, Dr. Veres Endre gimnáziumi igazgatónak 500 korona, dr. Szekeres János miniszteri fogalmazónak 400 korona, Hajdú József miniszterelnökségi irodatisztnak 300 korona. Csáki Károly miniszterelnökségi hivatalszolgának 150 korona, Peremenszki Pál miniszterelnökségi segéd-szolgának 150 korona, bármikor megszüntethető vagy összegében megváltoztatható havi rendkívüli munkadíjátalányt állapítottam meg.”³⁰

3. A MINISZTÉRIUM PROPAGANDATEVÉKENYSÉGE

Sokan úgy ismerik Jászi miniszterségét, mint amely csak a nemzetiségi vezetőkkel folytatott tárgyalások előkészítését és lebonyolítását szolgálta. A minisztérium azonban komoly tevékenységet folytatott az önálló magyar külpolitikai irányvonal kialakítása és ennek alárendelten a hazai és külföldi propaganda terén is, különösen az elszakadni kívánó területek és nemzetiségek vonatkozásában. Hiányosan ugyan, de fennmaradtak a minisztérium propagandatevékenységéről és programjáról is iratok.

Az országos, minden területre kiterjedő propagandát az Országos Propaganda Bizottság koordinálta. A szervezet november 12-én alakult meg. Gyakorlati célja az volt, hogy gyors és hatásos, a magyar haza melletti agitációs röpiratanyagokat küldjön szét az ország minden községébe. Meg kívánta teremteni a nemzetiségek és az ellenforradalmi mozgalmak megfigyelését és (ha szükséges) azok ellenében az ellenagitáció kifejtésének lehetőségét.

³⁰ Uo.

A szervezet hivatala a Propaganda Iroda volt. Az alábbi feladatokat látta el:

„I. Országos nyilvántartást készítünk, amely minden község helyi viszonyait nyilvántartja és helyi értesüléseink, valamint megtett intézkedéseink feljegyzésére szolgál.

II. Országos agitációt indítottunk olyan társadalmi munka érdekében, amelyhez minden hasznavehető embert önkéntes segítőtársul igénybe vehetünk és felhasználhatunk.

III. Összeköttetést teremtünk a megyei és helyi hatóságokkal, hogy az észlelt zavarokat az irodának is jelentsék, s rendszeres időközökben információkkal szolgáljanak.

IV. Azonnali katonai akciót kezdünk, mely a hazatérő katonákat a falvak rendjének megóvására kéri fel és kitanítja őket a rendbontók megfélemezésére. A munkát a pályaudvarokon már megkezdettük.

V. A veszélyeztetett vidékre, helyi kinyomatásra röpiratszövegeket küldöttünk, s ezek költségünkön való elkészítését és terjesztését megfelelő ellenőrzés mellett elrendeltük.

VI. Bizonyos vidékekre részben mi küldöttünk agitátorokat, részben más szervezetek kiküldötteit láttuk és látjuk el agitációs anyaggal.

VII. Megkezdettük az események által nyújtott aktuális agitációs anyag (például Wilson üzenete, Ferenc Ferdinánd szerepe a cseh-tót mozgalomban, a kormány földreformjának ismertetése stb.) készítését. Ezt az olcsó és rapid módot a pillanatnyi hangulathullámzások kiaknázására használjuk.

VIII. A fővárosban a pályaudvari szolgálat mellett megkezdettük a köztársasági propagandát plakátok útján, amelynek folytatását a közeli napok eseményeihez szabjuk.

IX. Országos nyilvántartásunk elkészültével nyomban megindítjuk a tájékoztató röpiratok sorozatát, amelyek 4 oldalas kis füzetekben, nyugodt népies hangon, tanulságosan magyarázzák a nehéz időkből tanúsítandó magatartást.”³¹

³¹ A 9-es pontban említett 4 oldalas füzetek esetében 20-nak a témájáról pontos képet is kapunk a dokumentumokból. Az alábbi húszt volt előkészületben, melyek részben meg is valósultak: 1. A forradalom tízparancsolata! 2. Mi a köztársaság? 3. Ahol boldog a nép! (Amerika, Franciaország, Svájc stb. köztársaságok ismertetése.) 4. A Habsburgok bűnei. (Amit eddig nem volt szabad megírni. A történelem rejtett igazságai.) 5. Tíz hold föld minden földművesnek. (A földbirtokpolitika népies ismertetése.) 6. A magyar nép üdvözlöi a szlovákokat, románokat, horvátokat stb. (Nemzeti-ségi röpiratok.) 7. Az új Eldorádó! (Milyen élet lesz Magyarországon a háború után.) 8. Most már az asszonyok is törvényhozók! (Mit vár az ország az asszonyoktól. Hogy kell viselkednie a nőknek.) 9. Hogyan értük el a békét? (A népkormány küzdelmeinek története népiesen.) 10. A biblia és a királyok. (Egy katolikus pap összeállítása a királyság ellen.) 11. Az Egyház és a köztársaság. (A jó katolikusok is bizhatnak a köztársaságban.) 12. Az iparos jólétet szerez. (Mit jelent a köztár-

A propagandajellegű agitáció mellett céljuknak tekintették a középosztály megszervezését, a hírlapokon keresztül indított szervező- és gyűjtőpropagandán keresztül. A sajtón kívül még írói előadások és republikánus szavalóestek rendezését tervezték.³² Programjuk végén kérték, hogy a megadott célok keretein belül és konkrét észrevételekkel, javaslatokkal nyújtsanak számukra segítséget.

Az országban elég hamar megindult a magyar integritás megőrzését és a nemzeti-ségek belső elválasztását célzó plebiszcitum elvének alkalmazása melletti propaganda. A népszavazás kérdése egyébiránt a felvidéki régióban konkrét előkészületek formájában is megjelent. A Jászi vezette minisztérium és az Országos Propaganda Bizottság által egyaránt támogatott (aranyosmaróti születésű) Gragger Róbert – a berlini Humboldt Egyetem professzora, az 1916-ban életre hívott berlini Magyar Tanácsok vezetője – 1918. november 17-én Kőrmöcbányáról levélben kereste meg a Nemzetiségi Minisztériumot, s felajánlotta, hogy háromnyelvű – magyar, szlovák és német – aláírási íveken egymillió tiltakozó aláírást gyűjt össze a cseheknek a magyarországi szlovákokkal kapcsolatos terveivel szemben. Gragger a beadványában kiemeli (amire egyébként később a keleti szlovák vezetők is építkezni fognak), hogy „a Tót Nemzeti Tanács nem képviseli a tót nép vágyait. A tótok túlnyomó többsége még ma sem akar más államhoz csatlakozni.”³³ Az aláírásgyűjtés „szervezeti” hátterét a kőrmöcbányai Magyar Nemzeti Tanács adta, amely feladatot vállalt az akció megszervezésében is. Célja volt, hogy az akciójával megszólítsa egész Felső-Magyarország lakosságát. „Egy millió tiltakozó aláírást akarunk küldeni egy albumba kötve a békekonzferencia asztalára.”³⁴ Maga a gyűjtés nem hivatalos úton történt, hanem megbízható személyek végezték, akik a vidéki népség felvilágosítására is törekedtek.

saság az ipar szempontjából.) 13. A kereskedő és a köztársaság. (Az új rend gazdasági hatása.) 14. A tanító nem lesz többé a nemzet napszámosa. (Tájékoztató a néptanítók részére.) 15. Lateinerek. (Mít várhat az intelligencia a köztársaságtól?) 16. Egy új hivatal a köztisztviselők részére. (Rövid agitációs kiképzés a propaganda-tevékenységben tisztviselők részére.) 17. Diákok, dolgozatosok! (Hogyan segíthet minden diák Magyarország kiépítésében?) 18. Védekezés a tolvajok ellen. (Mindenki jelentse fel, ha valakinél lopott holmit talál.) 19. A köztársaság kis kátéi. 20. Dolgozatosok a község házában! (Törekedjete a községben fontos munkákat végezni és engedelmeskedjete a nép javát akaró közigazgatási embereknek stb. stb. stb.) 1918. november 12. Az Országos Propaganda Bizottság működési terveze. MNL OL, K26, 1918-XLI-6397.

³² „A 48-as szabadságharc rövid, olcsó, őszinte története. A francia forradalom feldolgozása propaganda céljaira. A háború merész felfogású rövid története, antimilitarista és antidinasztikus tendenciával.” Uo.

³³ Gragger Róbert, kőrmöcbányai egyetemi tanár javaslata Jászi Oszkár nemzetiségi miniszterhez Magyarország integritását támogató felső-magyarországi aláírásgyűjtő akcióra. MNL OL, K40, 1918-VII-305.

³⁴ A kőrmöcbányai Magyar Nemzeti Tanács körlevele az aláírásgyűjtő akció megszervezése tárgyában. MNL OL, K40, 1918-VII-719.

Plasztikusan ábrázolták, „milyen gazdasági veszedelmet jelentene számukra a kihasználó kapitalista cseh uralom, mennyire fenyegetné nyelvüket is a csehek erőszakossága. Elmondanák, hogy az új szabad Magyarországon mennyivel jobb sors vár rájuk.” Az aláírt íveket a körmöcbányai polgármesternek kellett beküldeni, ezeken szerepelt a családtagok neve, életkora, neme és foglalkozása. Az alig másfél hónapig tartó akció során Gragger december 21-i levele szerint mindössze negyedmillió aláírást sikerült összegyűjteni.³⁵ Az akció végül nem járt sikerrel, annak ellenére, hogy az aláírásgyűjtés költsége összesen 6900 korona volt.³⁶

Ez a sikertelensége ellenére is impozáns aláírásgyűjtés mindazonáltal fontos szerepet játszott Jászi plebiszcitum-elképzeléseinek megfogalmazásában.³⁷ A magyar, illetve a német többségű területek lakóinak népszavazásához fűződő magyar kormányzati elképzelések kezdettől fogva előkerültek a magyar béke-előkészületek politikai követeléselei közt. A végleges magyar békejegyzékben Apponyi Albert is az egyik leghatásosabb érvként hozta fel ezt a békeszerződés-tervezetekben elcsatlósra ítélt magyar többségű területek megmentésére.³⁸

Az Országos Propaganda Bizottság mellett más szervezetek is igyekeztek tanácsokkal és általuk sikeresnek gondolt programokkal akciókat lebonyolítani a történelmi magyar állam érdekében. Még Jászi Oszkárnak is megpróbálták emlékiratokkal felhívni a figyelmét a sikeres propaganda szükségességére, ugyanakkor annak megszervezésére is igyekeztek programot adni.

A Felvidék esetében, az aláírásgyűjtés mellett, egyes szervezetek igyekeztek a propagandára hangsúlyt fektetni. E szervezetek megvizsgálták a csehszlovák agitációk céljait, az általuk elérhető eredményeket, és azok egyes elemeire ellenagitációt dolgoztak ki. Ebben a szellemben írt memorandumot a Régi Galileisták Szabad Szerve-

³⁵ A Gragger-féle akció iratait ld. a 2. sz. mellékletben. – Gragger egyetemi és hungarológiai pályájáról ld. UJVÁRY Gábor: Kultúrpolitikus, diplomata és tudományos menedzser. Hetvenöt esztendeje hunyt el Gragger Róbert. *Európai Utas*, 2001/3. 68–72.

³⁶ 1919. január 10. Gragger Róbert egyetemi tanár Károlyi Mihály miniszterelnökhöz megküldött elszámolása az aláírásgyűjtő akció költségeiről. MNL OL, K40, 1919-VII-138.

³⁷ „A magyar népkormány előre elfogadja a békekonferencia illetékességét egy olyan határozat szempontjából, hogy a hazai területen élő szlovákok és románok, szerbek és rutének népszavazás útján maguk határozhassák meg azt a jogukat, melyik államterülethez kívánnak csatlakozni.” DOMOKOS, 1919. 32.

³⁸ Apponyi 1920. január 16-i beszédében a népszavazással kapcsolatosan a következő kijelentést tette: „[...] követeljük a népszavazást hazánk azon részeire vonatkozólag, amelyeket tőlünk most elszakítani akarnak. Kijelentem, hogy előre is alávétjük magunkat e népszavazás eredményének, bármi legyen is az. Természetesen követeljük, hogy a népszavazás olyan körülmények között tartassék meg, hogy annak szabadsága biztosítva legyen.” http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/duna_taji_dilemmak/pages/006_fuggelek.htm (Letöltve: 2020. 01. 15.)

zete Jászi Oszkár nemzetiségi miniszternek a szlovák propaganda megszervezésének tárgyában. A szervezet segítséget kívánt nyújtani a hazai nemzetiségekkel való megbékélésben, egyben felvilágosítani őket a Károlyi-kormány nyújtotta új társadalmi lehetőségekről és a harmonikus együttélésről. A régi Galileisták nagyszabású és sürgős agitációt tartottak szükségesnek. Úgy gondolták, hogy a csehszlovák aspirációk elleni védekezésnek akkor van esélye, ha annak először megfelelő „atmoszférát” teremtenek. Ennek feltételei szerintük a következők: „1. Érvényt kell szerezni a fegyverszüneti szerződés 17. paragrafusának, mely szerint a felvidéken a magyar kormánynak felelős közigazgatás dolgozik. 2. Ezen közigazgatás csak a közrend és közéletbiztosítását tarthatja szem előtt, s ezirányban a Tót Nemzeti Tanáccsal egyetértésben jár el. 3. A felvidéket entente katonaság lehetőleg meg ne szállja, de semmi esetre sem szállja meg cseh vagy más szláv katonaság. 4. A közrendet tót nemzetőrség biztosítsa, melyet a magyar kormány fizet. Magyar vagy német nemzetőrség vagy sorkatonaság csak a fontos vasúti gócpontokat és a magyar vagy német többségi városokat és falvakat védelmezze. 5. A politikai és társadalmi közélet és főleg a kölcsönös agitáció szabadságát biztosítani kell, de sem a magyar, sem a cseh unió javára politikai, gazdasági és társadalmi terrort túrni nem szabad. 6. A nép kielégítő közéletbiztosítását biztosítani kell.”³⁹ A felsorolt hat ponttal kívánták megteremteni azt a légkört, amelyre érdemben fel lehetne építeni a kormánynak a plebiszcitum elvét és akár a felvidéki szlovák lakosságot célzó ellenagitációját, amelynek törekednie kell korábbi hibák jóvátételére.

Fontosnak gondolták megismertetni a szlovákokat a magyar forradalom jelentőségével, ám ennél is fontosabbnak, hogy a kívánt reformokat minél hamarabb meg kell valósítani. Szerintük ugyanilyen sürgős „a földreform, szociális adópolitika, az elemi iskolákba, a közigazgatásba, és a törvénykezésbe a tót nyelvnek nyomban való törvényes bevezetése. Tót középiskolák, és gazdasági iskolák szervezése, a magyarországi egyetemeken a tót nyelvnek és művelődéstörténetnek tanszéket kell állítani, s egy tót egyetem felépítését már a közel jövőre meg kell ígérni. Külön tót evangélikus püspökséget kell felállítani és végül a népszerűtlen közigazgatási tisztviselőket, tanítókat és papokat ki kell cserélni.”⁴⁰

A felvidéki propagandaakciónak három réteghez kell szólania. A szlovák köznéphez, a szlovák értelmiséghez és a régi vármegyei magyar értelmiséghez és dzsentrihez. A nép, vagyis a parasztság körében helyi embereket kell megbízni, akik faluról falura járnak. A plakátok és röpiratok fogalmazása egyszerű, rövid és népies legyen,

³⁹ 1918. november 28. A Régi Galileisták Szabad Szervezetének emlékirata Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter részére a szlovák propaganda megszervezése tárgyában. MNL OL, K40, 1918-VII-239.

⁴⁰ Uo.

hogy megértsék. Nem elegendő a helyi emberek bevonása, a vidék népszerű tanítóit, papjait és az ifjúságot is „fegyverbe” kell állítani, ki kell oktatni, hogy reájuk bízott feladatokat ellássák. A szlovák értelmiség körében máshogy kell eljárni. Elsősorban Jászinak a nemzetiségi kérdéstről írt 1912-es könyvét és írásait érdemes terjeszteni köreikben, de különösen fontos a Dunai Egyesült Államok politikai tervezetének megismertetése is. Azokat a szlovákokat, akik idegenkednek a csehszlovák uniótól, bizalmi és hivatali állásokba kívánták helyezni.

Láthattuk, hogy sokan sokféleképpen kívánták a propagandával kapcsolatos irányelveket megragadni és irányítani. Láttuk, hogy mindennek az irányítója, bár Jászhoz érkeztek a kérelmek és kérvények, az Országos Propaganda Bizottság volt, ott végezték el a feladatokat. A Bizottság kiküldöttei a vármegyékben a rend és biztonság megőrzését és ezzel párhuzamosan a zavargások csillapítását végezték. A sztrákolókat igyekeztek munkára bírni, csillapították a csehszlovák ellenagitációt és röpiratokat terjesztettek a magyar ügy védelmében. A kiküldöttek száma összesen 290 fő volt.⁴¹

1918. december 18-áig, amikor is Varjas Sándor, a Propaganda Bizottság ügyvezető alelnöke beszámolt Károlyi Mihálynak a bizottság tevékenységéről, a kibocsátott nyomtatványok példányszáma 8 778 000 darab volt.⁴² Ez a példányszám 49 röpiratot, füzetet jelentett. A röpiratok magyar, szlovák, cseh, német és román nyelven kerültek kiadásra, s főként a forradalom jelentőségét, a megváltozott viszonyokat ismertették az ország népességével. A nemzetiségeket igyekeztek meggyőzni, hogy új világ jött létre a forradalommal, és arról, hogy érdemes a közös haza mellé állniuk. A szomszédos új nemzetállamok „összetartozást” sugalmazó propagandája, vagyis a „széthúzás” helyett az „összetartozást” hirdették.

Végezetül Varjas az utolsó pontban a kiadásokat is ismerteti a miniszterelnökkel. Összes kiadásuk 613 056 korona volt, ebből vidéki agitációra 256 089 korona jutott, a katonák közti agitációra 32 576 korona és nyomtatványköltségekre 171 454 korona. A többi összeg írói tiszteletdíjakra, irodai kiadásokra ment el.

⁴¹ Varjas Sándornak, az Országos Propaganda Bizottság ügyvezető alelnökének beszámolója Károlyi Mihály miniszterelnök részére a Bizottság tevékenységéről. MNL OL, K26, 1918-XLI-6397.

⁴² Uo.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az első világháború utolsó éveiben megjelent wilsonizmus, a nemzetek önrendelkezésének elve, hamar elterjedt a későbbi győztes nagyhatalmak, a győztesként kikerülő kis nemzetek, ugyanakkor a vesztes országok politikusai, értelmiségi és nemzetiségi körében is. A vesztes háború után megszületett első magyar népköztársaság, a Károlyi-kormány és annak a nemzetiségi ügyekért felelős minisztere, Jászi Oszkár az ország integritásának és függetlenségének biztosítására törekedett. Ezeknek a megtartása érdekében a „nemzetek önrendelkezésének eszményét” állították csatasorba. Jászi nem kívánt lemondani a területi integritásról, különösen nem még a békekonferencia előtt. Úgy vélte, az elengedett területeket „fait accompli” helyzetként fogják értelmezni a béketárgyalások során, és nem lehet majd érvényesíteni a magyar fél számára a népszavazás jogát. A kész helyzet elkerülése érdekében fogalmazta meg a magyar értelmezésű „korlátozott nemzetiségi önrendelkezést”.

1918 októberének végén és novemberének elején az adott körülményekhez képest hamar megszerveződött a Magyarországon élő nemzetiségek önrendelkezésének koordinálásával megbízott minisztérium. A minisztérium komoly tevékenységet folytatott a hazai és külföldi propaganda terén is, különösen az elszakadni kívánó területek és nemzetiségek vonatkozásában. Az országban elég hamar megindította a magyar integritás megőrzése és a nemzetiségek belső elválasztását célzó plebiszcitum elvének alkalmazása melletti propagandaakcióit. Jászi nemzetiségi politikájában azonban igyekezett több más eszközt is rendszerbe állítani és mobilizálni. Ezek közül az egyik legfontosabbnak a Nemzetiségi Minisztérium kezdetől fogva felkarolta és bátorította a területek hovatartozásáról döntő regionális plebiszcitumok szervezését.

A torzójában is impozáns Gragger-féle aláírásgyűjtési akció fontos szerepet játszott Jászi plebiszcitum-elképzeléseinek megfogalmazásában. A magyar, illetve a német többségű területek lakóinak népszavazásához fűződő elképzelések kezdetől fogva fontos szerepet játszottak a magyar kormány béke-előkészületei során. A végleges magyar békejegyzékben Apponyi Albert is az egyik leghatásosabb érvenként hozta fel e gondolatot a békeszerződés-tervezetekben elcsatolásra ítélt magyar többségű területek megmentésére.